

УДК 37.013.42:378]:316.77

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.1.2>

Степан ГУНЬКО

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-0667-4578

Бібліографічний опис статті: Гунько, С. (2021). Дослідження стану сформованості в майбутніх соціальних працівників здатності до комунікативної взаємодії. *Humanitas*, 1, 9–14, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.1.2>

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНОСТІ В МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗДАТНОСТІ ДО КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті розкриваються результати дослідження стану сформованості в майбутніх соціальних працівників особистісних якостей та ознак (сформованої потреби в спілкуванні, розвинених комунікативних та організаторських здібностей, здатності до емпатії), які характеризують їхню здатність до комунікативної взаємодії – суб'єктно-об'єктно-суб'єктної діяльності учасників спілкування, спрямованої на інформаційний обмін і вплив на свідомість чи поведінку адресата через спілкування шляхом використання паравербальних засобів, інтенційно-стратегічних програм. Досліджено, що: для основної частини майбутніх соціальних працівників характерними є середній та нижче середнього рівні сформованості потреби в спілкуванні; в більшості з них низький та нижче середнього рівень розвитку комунікативних та організаторських здібностей, причому чітко проявляється тенденція до значно нижчого рівня розвитку організаторських здібностей у порівнянні з розвитком комунікативних; в переважній більшості майбутніх соціальних працівників не сформовані та не розвинені на належному рівні уміння розуміти внутрішній світ іншої людини, її труднощі та особистісні проблеми, відгукуватися на її переживання, тобто розуміти стан клієнта, його соціальний досвід та особливості емоційно-чуттєвої сфери. Встановлено, що лише перехід від директивно-знаннєвого навчання студента до запровадження особистісно зорієнтованої парадигми, реалізації діяльнісного, рефлексивного, компетентнісного підходів у навчально-виховному процесі ЗВО забезпечить: формування в майбутніх соціальних працівників умінь налагоджувати діалогічні форми взаємодії з клієнтами, бачити сутнісні властивості проблеми клієнта, передбачати наслідки колективної діяльності; розвиток гнучкості та динаміки сприйняття оточуючої дійсності, спостережливості, емпатійно-чуттєвого сприйняття взаємодії, спрямованості уваги, сприймання, мислення на стан, проблеми, поведінку іншої людини, емоційної чутливості.

Ключові слова: професійна підготовка, комунікативна взаємодія, потреба в спілкуванні, комунікативні та організаторські здібності, емпатія.

Stepan GUNKO

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-0667-4578

To cite this article: Gunko, S. (2021). Doslidzhennia stanu sformovanosti v maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv zdatnosti do komunikatyvnoi vzaiemodii [Research on the state of formation of future social workers' ability to communicative interaction]. *Humanitas*, 1, 9–14, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.1.2>

RESEARCH ON THE STATE OF FORMATION OF FUTURE SOCIAL WORKERS' ABILITY TO COMMUNICATIVE INTERACTION

Results of the investigation of the formation of future social workers' personal qualities and attributes are covered in the article (formed need for communication, developed communication and organizational skills, ability to empathize). These qualities and attributes characterize the ability of social workers to communicate, such as the subject-object-subject activity of communication participants, which is aimed at information exchange and influence on the consciousness or behavior of the addressee through communication through the use of nonverbal means and intentional-strategic programs. It has been investigated, that the average and below-average level of formation of the need for communication are characteristics of the bulk of future social workers; most of them have a low and below-average level of communication

and organizational skills, moreover, there is a clear tendency to a much lower level of development of organizational skills compared to the development of communicative; the vast majority of future social workers do not have formed and developed at the appropriate level the ability to understand the inner world of another person, his difficulties and personal problems, to respond to his experiences (we mean the ability to understand the client's condition, his social experience and features of the emotional and sensory sphere). It has been found out, that only the transition from the directive-knowledge training of the student to the introduction of a personality-oriented paradigm, the implementation of the activity, reflective, competence approaches in the educational process of higher education institutions will provide: formation of future social workers' skills to establish dialogic forms of interaction with clients, to see the essential properties of the client's problem, to predict the consequences of collective action; development of flexibility and dynamics of perception of the surrounding reality, observation, empathic-sensory perception of interaction, attention, perception, thinking about the state, problems, behavior of another person, emotional sensitivity.

Key words: professional training, communicative interaction, need for communication, communicative and organizational abilities, empathy.

Постановка наукової проблеми та її значення. В сучасних умовах розвитку людського суспільства зростають вимоги щодо якості підготовки фахівця в будь-якій предметній галузі, особливо в тих сферах, які передбачають його безпосередню комунікативну взаємодію в професійній діяльності з іншими членами соціуму, зокрема фахівця в галузі соціальної роботи та соціального забезпечення. Комунікативна взаємодія (інтеракція) сучасною наукою розглядається як суб'єктно-об'єктно-суб'єктна діяльність учасників спілкування, спрямована на інформаційний обмін і вплив на свідомість чи поведінку адресата через спілкування, використання паравербальних засобів, інтенційно-стратегічних програм. Для її успішної реалізації фахівець, має вміти критично мислити, швидко адаптуватися до нових умов, продукувати нові ідеї, успішно комунікувати з іншими, проявляти творчість у професійній діяльності, швидко переключатися на інші види діяльності. Тому постає завдання пошуку шляхів, які дозволяють перейти від директивно-знаннєвого навчання студента до запровадження особистісно зорієнтованої парадигми, реалізації діяльнісного, рефлексивного, компетентнісного підходів у навчально-виховному процесі, що в кінцевому випадку дасть змогу підготувати фахівця з означеними якостями [1].

Аналіз наукових досліджень із цієї проблеми. Аналіз наукових першоджерел показує, що на сьогодні існує цілий ряд наукових досліджень, у яких розриваються різні аспекти проблеми формування в майбутніх фахівців здатності до комунікативної взаємодії. Зокрема, теоретико-методологічні основи професійного спілкування розкриті в працях І. Зязюна, О. Киричука, Б. Ломова, С. Максименко, Л. Орбан, Л. Савенкової, В. Семиченко, Т. Титаренко. У наукових доробках О. Канюк,

І. Козубовської, Т. Кобзар, Н. Левицької, В. Москаленко, Л. Курят, Д. Годлевської висвітлені авторські підходи до розв'язання проблеми формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи. Комунікативний аспект навчальної взаємодії вивчали Л. Жарова, В. Котов, М. Рибаківа, М. Сєдова, Р. Шакуров. В наукових роботах А. О. Деркач, Л. М. Карамушки, Л. Е. Орбан-Лембрик розкрито вплив організаторських здібностей керівника на якість міжособистісної ділової взаємодії в колективі.

Мета дослідження. Дослідити стан сформованості в майбутніх соціальних працівників особистісних якостей та ознак, які характеризують його здатність до комунікативної взаємодії.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Обов'язковою умовою ефективної професійної діяльності фахівця в галузі соціальної роботи, соціального забезпечення є наявність у нього сформованої на належному рівні здатності здійснювати продуктивну комунікацію з клієнтами. Такий рівень комунікації передбачає наявність сформованої потреби в спілкуванні, розвинених комунікативних та організаторських здібностей, здатності до емпатії. Адже без сформованості в фахівця цих конструктивів не можна реалізувати успішну взаємодію з клієнтами, вирішення практичних задач професійної діяльності, здійснювати обмін інформацією, забезпечити сприйняття та розуміння іншої людини [2].

Виходячи з цього, ми провели вивчення стану сформованості цих компонентів здатності майбутніх соціальних працівників до комунікативної взаємодії. До діагностичних процедур були залучені студенти першого курсу спеціальностей «Соціальна робота» та «Соціальне

забезпечення» Волинського національного університету імені Лесі Українки. Для виявлення стану сформованості в студентів цих спеціальностей потреби в спілкуванні був використаний тест для визначення потреби в спілкуванні (Ю. М. Орлов, В. І. Шкуркін, Л. І. Орлова, 1974) [3]. Узагальнення результатів проведеного тестування дало змогу сформувати розподіли майбутніх соціальних працівників за рівнем сформованості в них цієї потреби (див. табл. 1).

Таблиця 1

Розподіли студентів спеціальностей «Соціальна робота», «Соціальне забезпечення» за рівнями сформованості в них потреби в спілкуванні (у %)

Рівні	Соціальна робота (СР)	Соціальне забезпечення (СЗ)
Високий	8,9	11,8
Вище середнього	19,1	17,6
Середній	31,6	21,9
Нижче середнього	21,9	27,4
Низький	18,5	21,3

Аналіз даних поданих у таблиці 1 показує, що для основної частини студентів обох спеціальностей характерним є середній та нижче середнього рівні сформованості потреби в спілкуванні, в цілому таких студентів було виявлено 53,5% (СР) та 49,3% (СЗ). Малочисельними (для обох спеціальностей) виявилися частки студентів з високим рівнем (8,9% (СР), 11,8% (СЗ)) сформованості цієї потреби. Дещо більше було виявлено студентів з рівнем сформованості потреби в спілкуванні вище середнього (19,1% (СР), 17,6% (СЗ)). Приблизно такими ж за обсягами виявилися частки студентів обох спеціальностей з низьким (18,5% (СР), 21,3% (СЗ)) рівнем сформованості в них прагнення до пізнання і оцінки інших людей, а через них, і з їх допомогою, до самопізнання і самооцінки, прагнення взаємодіяти з іншими людьми, брати участь у спільній діяльності, перебувати разом. Очевидно, що такий стан сформованості в майбутніх соціальних працівників потреби в спілкуванні буде серйозною перешкодою для успішної реалізації функціоналу фахівця в галузі соціальної роботи.

Ефективна професійна діяльність соціального працівника неможлива без наявності в нього розвинених комунікативних та організаторських здібностей, адже вони лежать в основі

формування в будь-якого фахівця здібностей у видах діяльності, які пов'язані зі спілкуванням з людьми, з організацією колективної роботи [4]. Для діагностики стану сформованості в студентів спеціальностей «Соціальна робота» та «Соціальне забезпечення» цих здібностей ми використали методіку КОЗ-2 (Б. Федоршин) [3]. Після узагальнення первинних даних були сформовані розподіли за рівнями сформованості комунікативних та організаторських здібностей (див. рис. 1, 2).

Аналіз даних, які представлені на рисунках 1 та 2 показує, що лише 5,5% (СР) та 8,6% (СЗ) та 18,7% (СР) та 14,2% (СЗ) студентів, притаманний дуже високий рівень прояву відповідно організаторських та комунікативних здібностей. Тобто, серед майбутніх фахівців в галузі соціальної роботи та соціального забезпечення дуже мало тих, які відчувають потребу в комунікативній та організаторській діяльності, активно прагнуть до неї, швидко орієнтуються в складних ситуаціях, невимушено поводять себе в новому колективі, здатні проявляти ініціативу, приймати самостійні рішення, відстоювати свою думку, переконувати інших. Вони можуть внести позитивні зміни в незнайому компанію, люблять організовувати різні ігри, заходи, настійливі в діяльності, яка їх приваблює, і самі шукають такі справи, які б задовольняли їх потребу у комунікації та організаційній діяльності.

За результати діагностики було виявлено 7,3% (СР), 10,5% (СЗ) з високим рівнем прояву організаторських здібностей та 25,2% (СР), 20,6% (СЗ) – комунікативних. Для цих студентів характерним є те, що вони не губляться в новій обстановці, швидко знаходять друзів, постійно прагнуть розширити коло знайомих, займаються громадською діяльністю, допомагають близьким, друзям, проявляють ініціативу в спілкуванні, з задоволенням беруть участь у організації громадських заходів, здатні приймати самостійні рішення в важкій ситуації. При цьому все це вони роблять не за примусом, а згідно внутрішнім прагненням.

В цілому, частка студентів з дуже високим та високим рівнем розвитку організаторських здібностей складає 12,8% (СР) та 19,1% (СЗ), комунікативних – 43,9% (СР) та 34,8% (СЗ) відповідно. Як бачимо, чітко проявляється тенденція до значно нижчого рівня розвитку орга-

нізаторських здібностей студентів (для обох спеціальностей) у порівнянні з розвитком комунікативних.

Для майже третини обстежених студентів характерним є середній рівень розвитку цих здібностей, який проявляється в тому, що ці студенти прагнуть до контактів з людьми, не обмежують коло своїх знайомств, відстоюють свою думку, планують свою роботу, однак потенціал їх здібностей не відрізняється високою стійкістю.

У 29,9% студентів спеціальності «Соціальна робота» та в 33,5% студентів спеціальності «Соціальне забезпечення» був зафіксований нижче середнього та низький рівень розвитку комунікативних здібностей. Частки студентів

з такими рівнями розвитку організаторських здібностей набагато більші і складають 61,6% (СР) та 52,5% (СЗ) відповідно. Тобто, серед обстежених студентів є значна частина тих, які не прагнуть до спілкування, почувають себе скуто в новій компанії, колективі, в більшості випадків проводять час наодинці, обмежують свої знайомства, відчують труднощі у встановленні контактів з людьми і у виступах перед аудиторією, погано орієнтуються в незнайомій ситуації, не відстоюють свою думку, важко переживають образи, в багатьох справах вони намагаються уникати прояву самостійних рішень та ініціативи.

Таким чином, такий стан розвитку в майбутніх соціальних працівників комунікативних

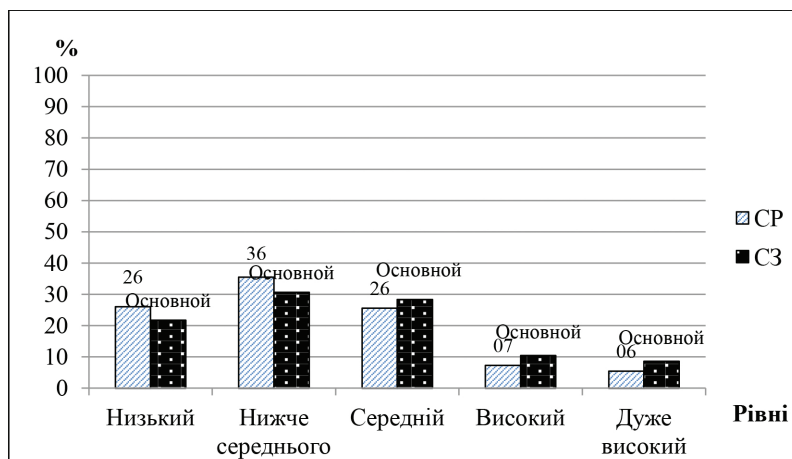

Рис. 1. Розподіли студентів спеціальностей «Соціальна робота» та «Соціальне забезпечення» за рівнями розвитку організаторських здібностей

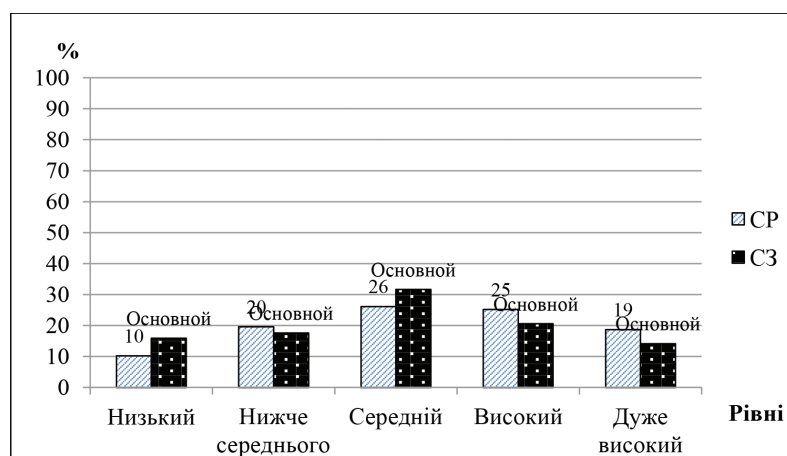

Рис. 2. Розподіли студентів спеціальностей «Соціальна робота» та «Соціальне забезпечення» за рівнями розвитку комунікативних здібностей

та організаторських здібностей говорить про те, що в них, в майбутній професійній діяльності виникатимуть труднощі в організації міжособистісної взаємодії з клієнтами. Зважаючи на те, що бажання фахівця займатись організаційною діяльністю та спілкуватись з людьми залежить і від змісту відповідних форм активності, і від типологічних особливостей самої особистості, потрібно в процесі професійної підготовки включати його в такі види діяльності та спілкування, які є для нього суб'єктивно цінними та значущими, на основі яких можна проілюструвати, як від активності фахівця, його ставлення до оточуючих, з якими він взаємодіє, залежать результати його діяльності.

Однією з важливих ознак, які визначають здатність фахівця в галузі соціальної роботи, соціального забезпечення до комунікативної взаємодії з клієнтами є наявність у нього розвинених емпатійних здібностей. Адже без вміння досягти душевний стан, переживання іншої людини, розуміти її емоційну мову, відгукуватися на психологічний стан, перебрати на себе роль іншої людини, зрозуміти її приховані мотиви, ототожнювати свої почуття з емоціями клієнта, усвідомлюючи при цьому їх винятковість, індивідуальність, інтуїтивного розуміння психологічного настрою про ефективну комунікативну взаємодію з клієнтом не може іти мови [4]. Виходячи з цього, ми провели діагностику рівня розвитку в майбутніх соціальних працівників емпатійних здібностей. В якості інструментарію використали методик

В. В. Бойко [3], узагальнені результати її застосування подані на рис. 3.

Як видно з діаграми, представленій на рисунку 3, серед обстежених переважають студенти з дуже низьким (10,3% (СР), 6,8% (СЗ)) та заниженим (53,8% (СР), 63,5% (СЗ)) рівнями розвитку емпатійних здібностей. Тобто, в переважній більшості студентів (64,1% (СР), 70,3% (СЗ)) не сформовані та не розвинені на належному рівні вміння розуміти внутрішній світ іншої людини, її труднощі та особистісні проблеми, відгукуватися на її переживання, тобто розуміти стан клієнта, його соціальний досвід та особливості емоційно-чутевої сфери.

Майже в чверті студентів емпатійні здібності сформовані на середньому рівні, дуже малими виявилися частки студентів з дуже високим рівнем сформованості цих здібностей (7,9% (СР), 4,9% (СЗ)). Тобто, узагальнюючи можемо стверджувати, що такий стан розвитку емпатії в майбутніх соціальних працівників в цілому не дозволить їм у майбутньому ефективно здійснювати професійну діяльність. Отримані в процесі діагностики рівня емпатії студентів першого курсу спеціальностей «Соціальна робота» та «Соціальне забезпечення» певною мірою корелюють з результатами нашого дослідження, яке було проведено в 2016 році [5]. Тоді ми також виявили, що в цілому рівень розвитку емпатійних здібностей майбутніх соціальних педагогів є недостатній для здійснення успішної професійної діяльності (Розподіли за рівнями: Дуже низький – 6%, занижений – 88%,

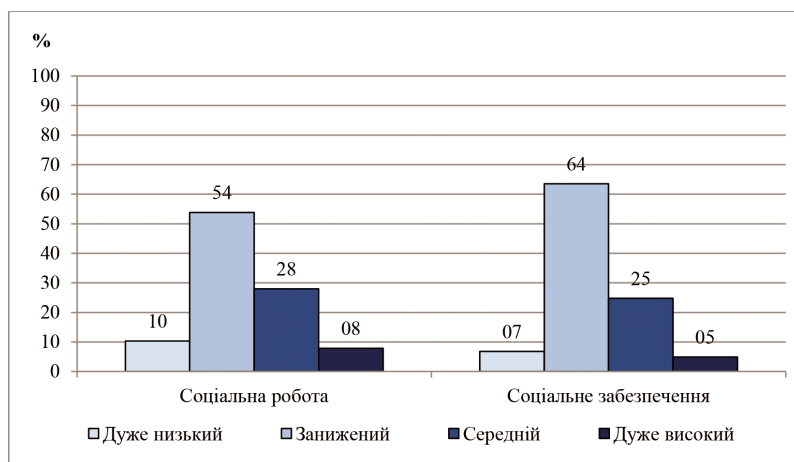

Рис. 3 Розподіли студентів спеціальностей «Соціальна робота» та «Соціальне забезпечення» за рівнями розвитку емпатії

середній – 6%, високий – 0%). Проте, за результатами теперішнього дослідження, стан розвитку емпатії в майбутніх фахівців у галузі соціальної роботи та соціального забезпечення дещо покращився. Вважаємо, що цьому посприяло акцентування більшої уваги в процесі викладання циклу дисциплін загальної та професійної підготовки на розвитку в студентів легкості, гнучкості емоцій та здатності до наслідування (ідентифікації в емпатії), на чому ми наголошували у висновках попереднього дослідження.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, підсумовуючи результати проведеного дослідження можемо констатувати, що стан сформованості в майбут-

ніх соціальних працівників здатності до комунікативної взаємодії вимагає внесення коректив в процес професійної підготовки фахівців в галузі соціальної роботи та соціального забезпечення. Необхідно більше уваги приділити питанням формування в майбутніх соціальних працівників умінь налагоджувати діалогічні форми взаємодії з клієнтами, бачити сутнісні властивості проблеми клієнта, передбачати наслідки колективної діяльності, розвитку гнучкості та динаміки сприйняття оточуючої дійсності, спостережливості, емпатійно-чуттєвого сприйняття взаємодії, спрямованості уваги, сприймання, мислення на стан, проблеми, поведінку іншої людини, емоційної чутливості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андриенко А.С. Компетентностно-ориентированный подход в системе высшего образования : история, современное состояние и перспективы развития : монография. Чебоксары : ИД «Среда», 2018. 92 с.
2. Філоненко М.М. Психологія спілкування : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 224 с.
3. Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник / уклад. М.В. Лемак, В.Ю. Петрище. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. 616 с.
4. Пономарева М.А. Эмпатия : теория, диагностика, развитие. Минск : Бестпринт, 2006. 76 с.
5. Гунько С. О. Особливості розвитку емпатії майбутніх соціальних педагогів *Гірська школа Українських Карпат*. Івано-Франківськ, 2016. № 14. С. 177-181.

REFERENCES:

1. Andrienko, A. S. (2018) *Kompetentnostno-orientirovannyj podhod v sisteme vysshego obrazovanija : istorija, sovremennoe sostojanie i perspektivy razvitija* [Competence-oriented approach in the system of higher education: history, current state and prospects]. Cheboksary : ID «Sreda» [in Russian].
2. Filonenko, M. M. (2008) *Psykhologhiia spilkuvannia* [Psychology of communication]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
3. *Psykhologu dlia roboty. Diahnostychni metodyky* [Psychologist for work. Diagnostic techniques] / uklad. M. V. Lemak, V. Yu. Petryshche. Uzhhorod : Vydavnytstvo Oleksandry Harkushi, 2012 [in Ukrainian].
4. Ponomareva, M. A. (2006) *Jempatija : teorija, diagnostika, razvitie* [Empathy : theory, diagnosis, development]. Minsk : Bestprint [in Russian].
5. Hunko, S. O. (2016). Osoblyvosti rozvytku empatii maibutnykh sotsialnykh pedahohiv [Features of development of empathy of future social teachers]. *Hirska shkola Ukrainykh Karpat – Mountain school of the Ukrainian Carpathians, 14, 177-181* [in Ukrainian].